

Piotr Sieniawski
Uniwersytet Kardynała
Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

Gruziński paradygmat pokoju

(Recenzja książki Zuraba Khonelidze pt. *Georgian Paradigm of Peace*)

Abchazja i Osetia Południowa są tak zwanymi państwami *de facto*, to znaczy, że ogłosiły niepodległość od państwa macierzystego, które nad nimi nie sprawuje efektywnej kontroli. Już prawie trzy dekady jednostki te znajdują się w izolacji międzynarodowej. W 2008 r. zostały one uznane przez Federację Rosyjską oraz kilka innych państw, takich jak: Nauru, Nikaragua, Syria i Wenezuela. W odpowiedzi na uznanie niepodległości terytoriów separatystycznych przez Federację Rosyjską, Gruzja w 2008 r. przyjęła ustawę o terytoriach okupowanych. Formalnie są to integralne części Gruzji, które znajdują się tymczasowo pod okupacją Federacji Rosyjskiej⁵⁶¹. W 2021 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka potwierdził, że Abchazja i Osetia Południowa znajdują się pod efektywną kontrolą Federacji Rosyjskiej, a zatem Federacja Rosyjska ponosi odpowiedzialność za naruszenia Europejskiej Konwencji Praw Człowieka⁵⁶². Pomimo tego, że Gruzja nie kontroluje tych terytoriów, podejmuje różnego rodzaju działania na rzecz wzmocnienia zaufania obywateli jednostek separatystycznych wobec władz centralnych w Tbilisi. Jednym z nastrojów dla zbliżenia o charakterze *soft power* było uchwalenie strategii „Krok ku lepszej przyszłości” (*A Step to a Better Future*) w 2018 r., która przewiduje ułatwienie dostępu do edukacji dla obywateli tzw. okupowanych terytoriów, a także uproszczenie handlu przygranicznego między Gruzją a Abchazją/Osetią Południową⁵⁶³. Od

⁵⁶¹ *Law of Georgia on Occupied Territories*, za: <https://matsne.gov.ge/en/document/view/19132?publication=6> (12.04.2023).

⁵⁶² *Case of Georgia v. Russia (II)*. (*Application no. 38263/08*). *Judgment*, za: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-207757%22%5D> (12.04.2023).

⁵⁶³ *A Step to a Better Future*, za: <https://smr.gov.ge/en/page/40/nabiji-uketesi-momavliskhen> (13.04.2023).

2010 r. istnieje także program, w ramach którego mieszkańcy terytoriów okupowanych mogą korzystać z bezpłatnej służby zdrowia na terenie Gruzji.

Autor monografii, Zurab Khonelidze, jest profesorem nauk politycznych oraz Rektorem Suchumskiego Państwowego Uniwersytetu w Tbilisi. Poprzednio był szefem misji Gruzji przy Wspólnocie Niepodległych Państw oraz ambasadorem Gruzji w Białorusi. Jest także autorem koncepcji „uniwersyteckiej dyplomacji”. Suchumski Uniwersytet w Tbilisi obecnie podejmuje działania na rzecz rozwoju zaufania między Abchazami i Gruzinami. Ważnym aspektem tożsamości Abchazów jest język abchaski, którego istnienie w przyszłości jest zagrożone, bowiem *lingua franca* w Abchazji stał się język rosyjski. Misją Suchumskiego Uniwersytetu Państwowego w Tbilisi jest zatem zachowanie i rozwój języka abchaskiego dla przyszłych pokoleń, a także kultywowanie abchaskiej kultury.

Monografia została napisana w trzech językach – gruzińskim, rosyjskim i angielskim – co ma zapewnić dotarcie do jak najszerszego grona odbiorców. Tekst jest podzielony na wstęp oraz trzy rozdziały. Charakter aneksu ma rozdział „Gruziński Wybór”, który dotyczy geopolitycznych realiów Południowego Kaukazu.

We Wstępie Autor wyjaśnia istotę dyplomacji uniwersyteckiej, która ma się stać „rzeczywistą metodą w procesie pokojowym do rozwiązania lokalnych i regionalnych problemów”⁵⁶⁴. Zatem dyplomacja uniwersytecka ma przyczynić się do rozwiązania problemów w relacjach gruzińsko-abchaskich i gruzińsko-osetyjskich. Uniwersytet dziś pełni bowiem nie tylko rolę kształcenia specjalistów, ale jest także miejscem, w którym odbywa się dyskusja nad najbardziej istotnymi problemami społecznymi. W epoce dezinformacji to właśnie uniwersytet powinien czuwać nad merytorycznym poziomem dyskusji publicznej.

Pierwszy rozdział publikacji został zatytułowany „Historia gruzińskiej edukacji i dyplomacji”. Autor przedstawia rozwój szkolnictwa na terytorium Gruzji, począwszy od wczesnego średniowiecza, przy czym wyjaśnia rolę jaką odgrywało chrześcijaństwo w rozwoju nauki oraz w kształtowaniu gruzińskiej tożsamości. Jak zaznacza autor, już w tamtych czasach tożsamość Gruzinów została oparta na trzech filarach – edukacji, tolerancji oraz etniczno-kulturowej przynależności. Na późniejszym etapie rozwoju gruzińskiej państwowości, wiodącą rolę w rozwoju nauczania przejęło państwo. W XIX wieku misją gruzińskiej edukacji była zaś walka

⁵⁶⁴ Z. Khonelidze, *Georgian Paradigm of Peace*. Tbilisi 2021. S. 125.

z rosyjskim kolonializmem oraz utrwalenie gruzińskiej tożsamości, natomiast w XX w. rozwój nauki przeniósł się do uniwersytetów.

W rozdziale drugim, o nazwie „Dyplomacja Uniwersytecka: Nowy Rodzaj Stosunków Międzynarodowych i Dyplomacji”, Autor poddaje krytycznej ocenie politykę gruzińskich rządów, które od momentu odzyskania niepodległości w 1991 r. aż do dziś, nie były w stanie zidentyfikować kluczowych sojuszników oraz wrogów na arenie geopolitycznej. Teza ta okazuje się być słuszna i aktualna w obecnych warunkach, kiedy pojawiają się zarzuty wobec rządu Gruzji o politykę prorosyjską, cichą zgodę na obchodzenie sankcji poprzez przemyt towarów przez Gruzję oraz silny wpływ oligarchów na politykę państwa, co skutkowało nieprzyznaniem statusu kandydata do Unii Europejskiej dla Gruzji. Autor jednak przekonuje, że Gruzja musi dokonać historycznego wyboru, co jest koniecznym warunkiem dla przyszłego rozwiązania konfliktów. Miejscem, które ma potencjał doprowadzić do pokojowego uregulowania istniejących od lat problemów, ma być właśnie uniwersytet, który posiada trzy podstawowe warunki – młodzież, zaplecze naukowe, oraz potencjał dla kształcenia nowego pokolenia. To właśnie młodzież, nieobarczona traumą wojny z początku lat 90 XX w., ma być nośnikiem pokojowej zmiany i zbliżenia społeczeństw. Młode pokolenie zna wojnę gruzińsko-abchaską tylko z lekcji historii oraz z relacji swoich przodków. Narzędziem, za pomocą którego uniwersytet ma prowadzić tę misję, powinna być dyplomacja. „Ambasadorami” pokojowej dyplomacji zaś powinni zostać studenci poprzez wymiany studenckie, zdobywanie wiedzy, prowadzenie badań w kraju oraz za granicą, poznawanie obcych kultur i zdobywanie miękkich umiejętności, które uczą ludzi tolerancji i poszanowania odmienności etnicznej i kulturowej.

W rozdziale trzecim, zatytułowanym „Uczmy się pokoju” czytelnik zapozna się z historią Abchaskiego Państwowego Uniwersytetu, który powstał w 1979 r., i początkowo miał dwie filie – abchaską i gruzińską. W wyniku wojny gruzińsko-abchaskiej, filia gruzińska przeniosła się tymczasowo do Tbilisi, gdzie funkcjonuje do dziś w postaci Suchumskiego Państwowego Uniwersytetu w Tbilisi, który *de facto* znajduje się na uchodźctwie. Tbilisi jest także siedzibą Najwyższej Rady Autonomicznej Republiki Abchazji, która stanowi legalną kontynuację struktur państwowych Abchazji. Autor w tej części twierdzi, iż oficjalne struktury państwowe nie będą w stanie doprowadzić do rozwiązania konfliktu, ponieważ ani jedna ze stron nie będzie skłonna do ustępstw. Organizacje pozarządowe zaś koncentrują się na lokalnych problemach i nie posiadają potrzebnych zdolności ani struktur do całościowego rozwiązania problemu. Dlatego w opinii Zuraba Khonelidze, potrzebne jest alternatywne podejście do problemu za pomocą uniwersytetów, które nie będąc instytucjami politycznymi, cieszą się wyższym

poziomem zaufania w porównaniu do tradycyjnych organów państwowych. Natomiast państwo powinno wspierać inicjatywy uniwersytetów, które mają potencjał do stworzenia współpracy oraz odpowiednich warunków do prowadzenia badań w zakresie pokojowego rozwiązania konfliktów.

W drodze do uregulowania konfliktu, Autor proponuje *pokojowe wkroczenie Abchazów (oraz Osetyjczyków) na arenę polityczną Gruzji, [...] podpisanie porozumienia o niewznowieniu wojny oraz o nieużyciu siły przez Gruzję, co doprowadzi do powrotu Abchazji i Południowej Osetii do Gruzji w formie dwóch podmiotów – Gruzji i Abchazji (Gruzji i Południowej Osetii), oraz do akceptowalnego porozumienia między Gruzją i Rosją*⁵⁶⁵. Jednak Khonelidze niestety nie podaje szczegółów w jaki sposób przebiegać ma się pokojowe wkroczenie Abchazów i Osetyjczyków. W obecnej sytuacji, kiedy Abchazja staje się w cieniu Rosji coraz bardziej izolowana, Autor nie zdradza czytelnikowi scenariusza współpracy pomiędzy gruzińskimi a abchaskimi uczelniami. Abchaski Uniwersytet Państwowy, będący jedyną uczelnią publiczną w Abchazji, w ciągu ostatniej dekady nie był zainteresowany udziałem w projektach dofinansowanych ze źródeł Unii Europejskiej. Kolejną przeszkodą współpracy jest niechęć *de facto* władz Abchazji wspierania jakichkolwiek projektów, które oznaczałyby zbliżenie z Tbilisi⁵⁶⁶.

W ostatnim rozdziale, który ma charakter aneksu do monografii, Autor wyjaśnia realia geopolityczne Kaukazu Południowego oraz przedstawia swój projekt współpracy państw w tym regionie. Z uwagi na to, że sytuacja geopolityczna uległa zmianom w wyniku tak zwanej drugiej wojny w Górskim Karabachu w 2020 r., oraz w wyniku agresji Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy w 2022 r., niektóre tezy Autora straciły aktualność, np. teza o tym, że Unia Europejska w perspektywie długofalowej nie postrzega Rosji jako zagrożenia dla swojego bezpieczeństwa. Autor także stawia tezę o wiodącej roli Gruzji w regionie Południowego Kaukazu, aczkolwiek reszta państw regionu oraz regionalne mocarstwa prawdopodobnie nie podzielają tego poglądu. Natomiast należy zgodzić się z Autorem, że Gruzja powinna stać się aktywnym graczem w regionie, który sam będzie inicjował rozwiązania dla regionalnych problemów bezpieczeństwa.

Reasumując, monografia stanowi interesujące podejście do problematyki pokojowych inicjatyw rozwiązania konfliktu gruzińsko-abchaskiego/osetyńskiego. Choć Autor raczej

⁵⁶⁵ Ibidem, s. 180-184.

⁵⁶⁶ B. Coppieters, B. A Struggle over Recognition and Nonrecognition: The Internationalization of the Abkhaz State University, [w:] *Nationalities Papers* 2021. S. 2-10.

koncentruje się na kwestiach Abchazji i wewnętrznych problemach tego regionu, takich jak np. postępująca rusyfikacja i coraz większa marginalizacja języka abchaskiego w porównaniu do języka rosyjskiego, bez szczegółowego omówienia problematyki Południowej Osetii, to tezy Autora mogą znaleźć zastosowanie również do Południowej Osetii. Nie ulega wątpliwości, iż procesy pokojowe na Kaukazie Południowym straciły dynamiczność. W wyniku pandemii COVID-19 doszło do zamknięcia *de facto* granicy, a następnie konflikt między Armenią a Azerbejdżanem, oraz wybuch wojny w Ukrainie, spowodowały wzrost wzajemnej nieufności, a także kolejną izolację społeczeństw w Abchazji i Południowej Osetii.

Monografia przedstawia cenny dorobek dotyczący nowego podejścia do uregulowania konfliktu gruzińsko-abchaskiego oraz gruzińsko-osetyjskiego. Obecny impas w procesach pokojowych na Kaukazie Południowym wskazuje na to, że poszukiwanie alternatywnych sposobów dla zbliżenia społeczeństw jest wskazane. Mam wielką nadzieję, że monografia będzie cieszyła się popularnością nie tylko w środowisku akademickim, ale także wśród osób zainteresowanych problematyką Południowego Kaukazu.

Bibliografia:

1. Albert A *Step to a Better Future*, za: <https://smr.gov.ge/en/page/40/nabiji-uketesi-momavlisen> (13.04.2023).
2. *Case of Georgia v. Russia (II)*. (Application no. 38263/08). *Judgment*, za: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-207757%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-207757%22]}) (12.04.2023).
3. B. Coppieters, B. A Struggle over Recognition and Nonrecognition: The Internationalization of the Abkhaz State University, [w:] *Nationalities Papers* 2021.
4. Z. Khonelidze, *Georgian Paradigm of Peace*. Tbilisi 2021.
5. *Law of Georgia on Occupied Territories*, za: <https://matsne.gov.ge/en/document/view/19132?publication=6> (12.04.2023).